

Anar Rza
Rəcəb Əli oğlu Rzayev

UOT: 338.43; JEL: R 20

Aqrar sahədə məşğulluğun inkişaf perspektivləri

Xülasə

Aqrar sektor istənilən cəmiyyətin həyatında xüsusi rol oynayır. Burada məşğulluq özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir və bu xüsusiyyətlər torpaqla sıx bağlıdırlar. Məşğulluq kəndli-fermer təsərrüfatlarında və ev təsərrüfatlarında mövcuddur. Məqalədə aqrar sahədə məşğulluqla bağlı məsələlər əks edilir və bu sahədə təkliflər irəli sürülür.

Açar sözlər: aqrar sahə, məşğulluq, torpaq islahatı, sosial siyasət, aqrar sənaye, kəndli-fermer təsərrüfatı

Giriş

Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təminatı digər ölkələrdən iqtisadi asılılığın aradan götürülməsi və aqrar sahənin inkişaf etdirilməsindən asılıdır. “Dünya iqtisadiyyatında baş verən qloballaşmaya və qlobal istehlak bazarının konyukturasındakı dəyişmə dinamikasına uyğunlaşmaq üçün aqrar sahə üzrə həm hüquqi-normativ bazanın, həm də istehsal münasibətlərinin beynəlxalq norma və tələblərə uyğunlaşdırılması, beləliklə də milli istehsalın rəqabətə davamlı olmasının təmin edilməsi aqrar siyasətin ən başlıca hədəfi olmalıdır” [5]. Ölkədə aqrar sahənin inkişafı yoxsulluğun azaldılması və regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair qəbul edilən dövlət proqramlarında yer zaman aparıcı yeri tutması ilə fərqlənir. Belə ki, “2003-2005-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı», «Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)», «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqram (2004-2008, 2009-2013 və 2014-2018)ləri» buna bariz nümunədir.

Bu və digər qəbul olunmuş sənədlərdən irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsi, o cümlədən fermerlərə maliyyə və texniki dəstəyin göstərilməsi, sahibkarlığın inkişafı, regionlarda infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi əhalinin istehlakında yerli məhsulların xüsusi çəkisinin artmasını təmin etməkdədir. Azərbaycan Respublikasında regionların sosial-iqtisadi inkişafı proqramları əsasən regionlarda işsizliyin aradan qaldırılmasına və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasına yönəldilir. Mövcud problemlərin həlli isə aqrar sahənin inkişaf strategiyasının əsasını təşkil edir və aqrar sektorların inkişafı ilə sıx bağlıdır.

Ölkədə aqrar sahənin inkişafının hüquqi və metodoloji əsasları

Azərbaycanda əhalinin əsas ərzaq məhsulları ilə etibarlı təmin olunması və ölkənin məşğul əhalisinin böyük hissəsinin çalışdığı aqrar sektorun inkişafı siyasətinin əsası 1990-cı illərin ortalarında qoyulub. 1995-1996-cı illərdə zəruri hüquqi bazası yaradılmaqla 1996-1998-ci illərdə sistemli şəkildə və sürətlə həyata keçirilən aqrar islahatlar nəticəsində qısamüddət ərzində torpağın kəndlilərin şəxsi mülkiyyətinə verilməsi və aqrar sektorda bazar prinsiplərinin formalaşdırılması təmin edildi. 1999-2000-ci illərdən etibarən isə aqrar sahədə formalaşmış özəl sektora bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə uyğun dövlət dəstəyi mexanizmlərinin yaradılmasına başlanıldı. Azərbaycanda MDB ölkələri arasında ən sürətli torpaq islahatları həyata keçirildi, kənd təsərrüfatı istehsalçılarına yardım mexanizmləri

formalaşdırıldı, beynəlxalq təşkilatlarla, o cümlədən Dünya Bankı və BMT-nin Ərzaq Təşkilatı (FAO) ilə birlikdə bir sıra əhəmiyyətli layihələr həyata keçirildi. 2001-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasının ərzaq təhlükəsizliyi Proqramı” təsdiq edildi. Bu proqrama əsasən ərzaq təhlükəsizliyinə nail olmaq üçün Azərbaycan Respublikasının hökuməti iki mərhələdən ibarət olan aşağıdakı strategiyanın həyata keçirilməsini öhdəsinə götürmüşdür:

- İslahatlar aparıldığı müddətdə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün qısa müddətli və orta müddətli keçid tədbirlərinin tətbiqi. Bu əsasən özəl fermer təsərrüfatçılığına və sahibkarlığa kömək göstərilməsi vasitəsilə təmin edilir;
- Ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində uzunmüddətli tədbirlərin başlıca məqsədi Azərbaycanın kənd təsərrüfatının gəlirliliyinin və rəqabət qabiliyyətinin artırılmasını, eləcə də onun beynəlxalq iqtisadi sistemə inteqrasiya olunmasını nəzərdə tutur. Ərzaq təhlükəsizliyi əsasən ölkədə kənd təsərrüfatının inkişafı və ərzaq istehlakı vəziyyətinin yaxşılaşdırılması hesabına təmin edilməlidir.

Mövcud proqram çərçivəsində görülmüş işlər nəticəsində kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının istehsalı əhəmiyyətli dərəcədə artdı. Sonradan Azərbaycanda sürətli iqtisadi inkişafın başlaması nəticəsində aqrar sahənin daha da inkişaf etdirilməsi üçün görülən tədbirlər də genişləndi. Aqrar sahənin inkişafı Azərbaycan prezidentinin iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi strategiyasının başlıca istiqamətlərindən birini təşkil etməsi ilə fərqlənir.

Aqrar sahənin inkişafı yoxsulluğun azaldılması və regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair qəbul edilən dövlət proqramlarında da aparıcı yer tutmuşdur. “2003-2005-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)”, “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)” və digər sənədlər ölkədə aqrar sənayenin inkişafına yönəldilmişdir. “2009-2013-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında regionların sosial-iqtisadi inkişafı proqramı”da əsasən regionlarda işsizliyin aradan qaldırılmasına və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasına yönəldilib. “Azərbaycan Respublikasında Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə 2011-2015-ci illər üçün Dövlət Proqramı”, “2012-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında üzümçülüyn inkişafına dair Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında yay və qış otlarlaqlarından səmərəli istifadə olunması və səhrələşmənin qarşısının alınmasına dair Dövlət Proqramı” və s. sənədlər aqrar sahə mütəxəssislərinin qarşısında duran əsas vəzifələri müəyyənləşdirmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin 2012-ci il 29 dekabr tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında qeyri-neft sektorunun inkişafı istiqamətində və ərzaq təhlükəsizliyi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edən sahələrdən biri kimi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına xüsusi diqqət yetirilməsinin nəzərdə tutulmasını da aqrar sahəyə göstərilən diqqətin nümunəsi hesab etmək olar.

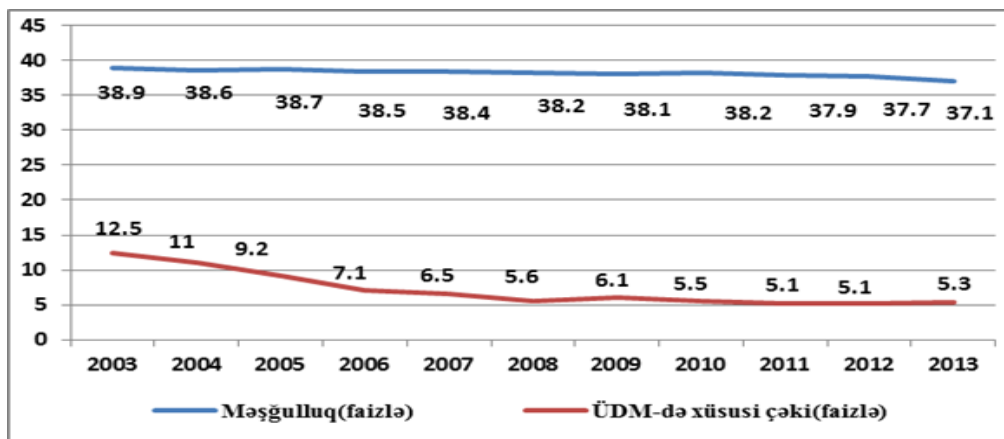
Azərbaycanda aqrar sektorun inkişafı və məşğulluq

Aqrar sənayenin inkişafı əhalinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi deməkdir. Azərbaycan Prezidenti 2004-cü ildə “Aqrolizinq” ASC-nin yaradılması barədə sərəncam vermişdir. “Aqrolizinq” ASC-yə mineral gübrələrin, pestisidlərin, texnoloji avadanlıqların, tinglərin, buğda toxumlarının, cins damazlıq heyvanların ölkəyə gətirilib istehsalçılara çatdırılması və digər funksiyalar həvalə olunur. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi sistemə daxil olan Aqrar Elm və İnformasiya Məsləhət Mərkəzinin, onun regional bölmələrinin, habelə tabeliyindəki elmi-tədqiqat institutlarının yenidən qurulması və müasir laboratoriya avadanlığı ilə təchiz olunması üçün Prezidentin Ehtiyat Fondundan Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə 10 milyon manat ayrılması, elmi idarəetmə sistemində aparılan struktur islahatları, müasir

dövrün çağırışları ilə səsleşən yeni tipli sosial-iqtisadi layihələrindən biri kimi elektron kənd təsərrüfatı sisteminin geniş tətbiq edilməyə başlamasını göstərmək olar [7]. Aqrar sahənin inkişafı eyni zamanda ölkə əhalisinin davamlı məşğuliyyətinin təmin edilməsi ilə sıx bağlıdır. Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün kənd təsərrüfatının əhəmiyyətini artıran başlıca səbəblərdən biri də məşğulluqla əlaqəlidir. Kənd təsərrüfatında məşğul əhali dedikdə əslində çoxlu sayda fərdi gəlirə malik olan insanlar nəzərdə tutulur. Bu, həmin insanlar qrupudur ki, onlar məşğul olmasa, ölkədə ciddi ərzaq təminatı, məşğulluq problemləri yaranar, sənayenin bir çox sahəsində istehsal prosesi zəifləyər [1, s.10].

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin statistik göstəricilərinə əsasən demək olar ki, aqrar sahə və aqrar sənayenin inkişafında atılan mühüm addımlara baxmayaraq, hələ də kənddə yaşayan insanların məşğulluq səviyyəsi zəifdir. Onların çox böyük hissəsi bəzən miqrasiyaya meyilli olur və digər şəhərlərə üz tutur, müxtəlif sənaye sahələrində, xüsusilə tikintidə çalışırlar. Ən böyük iqtisadi fəallıq istər şəhərdə, istərsə də kənddə 20-44 yaşda olan əhali arasında müşahidə olunur. Neft istehsalına olan maraq, neftin qiymətlərinin dünya bazarında artımı ölkə büdcəsinin əsasən, neft və neft məhsullarından əldə edilən gəlirlər hesabına doldurulmasına səbəb olub. Bunun da nəticəsində hazırda kənd təsərrüfatının ölkə üzə ÜDM-də xüsusi çəkisi 5,3%-dək azalıb. Azalmanın obyektiv və subyektiv səbəblərinin olmasına baxmayaraq vəziyyət qənaətbəxş deyil. Çünki, son illərdə bu sahənin böyümə tempi digərlərinə nisbətən daha ləngdir [2, s.14]. Ölkədə məşğul əhalinin 37%-i bu sektorun payına düşür. Yaranmış vəziyyətin əsas səbəblərindən biri mövcud metodologiya ilə hesablamalar zamanı torpaq sahəsi olan iqtisadi fəal vətəndaşların məşğul olaraq qeydə alınmasıdır, digər səbəbi isə uzun illər ərzində kənd təsərrüfatında intensiv inkişafa nail olunmamasıdır. Beləliklə, bu sahə hazırda ölkənin ən çox əməktutumlu sektorlarındanır. Aşağıdakı diaqramda 2008-2013-cü illərdə kənd təsərrüfatının məşğulluq və ÜDM-də xüsusi çəkisininin müqayisəli faizlə əksi ifadə olunur.

Kənd təsərrüfatında məşğulluq və onun ÜDM-də xüsusi çəkisi

Şübhəsiz, bu illər Azərbaycanda neft hasilatının sürətli artımı və dünya bazarında neft və neft məhsullarının qiymətinin yüksək olması ilə diqqəti cəlb edir. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi rayonları üzrə əhalinin iqtisadi fəallıq və məşğulluq səviyyəsində müxtəliflik müşahidə edilir. Dağlıq Şirvan, Şəki-Zaqatala, Yuxarı Qarabağ, Aran iqtisadi rayonlarında məşğulluq səviyyəsi orta ölkə səviyyəsindən yüksəkdir. Naxçıvan və Lənkəran iqtisadi rayonlarında isə bu göstərici orta ölkə səviyyəsindən aşağıdır. İqtisadi rayonlar üzrə iqtisadi fəal, məşğul və işsiz əhalinin bölgüsü göstərir ki, bu kateqoriyadan olan əhalinin

xüsusi çəkisinə görə, Bakı şəhəri istisna olmaqla, Aran iqtisadi rayonu ölkədə ən böyük iqtisadi rayonlardan biridir və ölkənin iqtisadi fəal əhalisinin 23,2 faizi, məşğul əhalisinin 23,6 faizi və işsiz əhalisinin 19,9 faizi bu iqtisadi rayonda cəmləşmişdir [6]. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərə, yaradılmış və inkişaf etdirilməkdə olan hüquqi-normativ bazaya baxmayaraq, kənd təsərrüfatında çalışanların sayı azdır və burada orta aylıq əmək haqqı ölkə üzrə ən aşağı səviyyədə qərarlaşır. Bu sektorda çalışanların böyük bir qismi regionların payına düşür. Kənd və şəhər əhalisinin yaşayış tərzinin müqayisəsi nəticəsində müəyyən olunur ki, birincilər müəyyən qədər az inkişaf səviyyəsinə malikdir. Aqrar sahədə məşğul əhalinin iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə bölgüsü 2011-cü ildə 37,9%, 2012-ci ildə 37,7%, 2013-cü ildə 37,1%, 2014-cü ildə 36,7% təşkil edirdisə, 2015-ci ildə azalaraq 36,4% təşkil etmişdir [4]. Respublika üzrə kənd təsərrüfatında çalışanlara hesablanmış əmək haqqı fondu 2011-ci ildə 284445, 2012-ci ildə 30769, 2013-cü ildə 31129, 2014-cü ildə 35816, 2015-ci ildə 37071 min manat təşkil etmişdir. Buna baxmayaraq, “kənd təsərrüfatında çalışanların 56%-nin əmək haqqı 105-150 manat arasındadır. Ümumiyyətlə isə bu sektorda işləyənlərin 71,6%-nin gəliri 200 manata qədərdir ki, bu da ölkə üzrə orta aylıq əmək haqqından təxminən 2,2 dəfə azdır [2, s.23].

Kənd təsərrüfatının mövcud vəziyyəti onun digər sahələrə nisbətən ləng inkişafını nəzərə çarpdırır. Kənd təsərrüfatında az gəlirlilik artıq qeyd etdiyimiz kimi, ölkə üçün son illər daha çox müşahidə edilən urbanizasiya problemini ortaya qoyur. Xüsusi ilə də gənclər məhz bu kimi səbəblərdən doğulub böyüdüüyü yerləri tərk edir. Sonda isə məlum olduğu kimi hazırda xüsusi ilə də paytaxda ciddi sıxlıq yaranıb, iş yerləri ilə təmin olunma səviyyəsi aşağı düşüb. Aqrar sahədə çalışan işçilərin sayı son on beş ildə azalması ilə də müşahidə edilir. Qeyd edilən problemlər sadəcə dövlət dəstəyi və strateji plan əsasında həll edilə bilər. Çünki, bir çox hallarda ailəvi təsərrüfatçılıqla məşğul olan əhalinin maddi imkanları zəifdir və eyni zamanda makro parametrlərə təsir edə bilmir. Aqroparkların və korporativ fermer təsərrüfatlarının yaradılması prosesinin sürətləndirilməsi məhz bu kimi fundamental çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına, orta və uzunmüddətli dövr üçün sektorun böyüməsinə ciddi təsir edə bilər. Aqrar sahədə məşğulluğun təmin olunması üçün aşağıdakı istiqamətlərdə tədbirlərin həyata keçirilməsi vacib hesab oluna bilər:

- Aqrar sahəyə ucuz sərmayə axının təmini və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına müddətli vergi güzəştlərinin verilməsi;
- Subsidiyaların tətbiqi və kənd təsərrüfatının inkişafında sərmayənin həcmnin artımı;
- Dövlət tərəfindən məhsul tədarükünün həyata keçirilməsi;
- Kənd təsərrüfatı infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi və xüsusilə aqrar, toxuculuq, emal müəssisələri və xidmət sahələrinin inkişafı hesabına yeni iş yerlərinin yaradılması;
- Bölgələr üzrə aqroservis xidmətlərinin yaradılması və onların müasir texnika və texnologiya ilə təmin edilməsi;
- Kəndli (fermer), ailə-kəndli təsərrüfatlarının, kooperativlərin, kiçik müəssisələrin inkişaf etdirilməsi və genişləndirilməsi məqsədilə regionlarda maliyyə infrastrukturunun yaradılması;
- Kənd təsərrüfatı üzrə operativ konsaltinq xidmətin təşkili;
- Dövlətin kənd təsərrüfatı sahələri üzrə idxala müdaxiləsi və idxal kvotalarının müəyyən edilməsi;
- Aqrar sektorun müasir inkişaf modeli kimi aqroparkların yaradılması;
- Kənd yerlərində sosial və kommunal infrastrukturun inkişaf etdirilməsi yolu ilə əhalinin, xüsusən də gənclərin miqrasiya səviyyəsinin azaldılması;

- Kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı üzrə marketing şəbəkəsinin yaradılması.

Dövlətin sosial siyasətinin əsasını təşkil edən insan və onun məqsədyönlü fəaliyyəti sosial infrastruktur problemlərinə dair çərçivədə deyil, ancaq geniş təkrar istehsalı prinsipləri əsasında yanaşmağı tələb edir [3, s.198]. Aqrar sahədə məşğulluğun artırılmasında şübhəsiz ki, bu sahədə kadr hazırlığı və təminatı sisteminin yaxşılaşdırılması da mühüm rol oynayır. Kənd təsərrüfatında sahibkarlığın, fermer təsərrüfatlarının xüsusi çəkisinin artırıldığı, yeni aqrar-sənaye komplekslərinin yaradıldığı bir dövrdə ixtisaslı və bacarıqlı kadrlara böyük ehtiyac duyulur. Aqrarıönümlü orta ixtisas və peşə təhsili müəssisələrinin fəaliyyətinin təşkili çox vacib bir məsələ kimi irəli çıxır. Qeyd etmək lazımdır ki, ali və orta ixtisaslı kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin müasir tələblər baxımından professional hazırlıq səviyyəsi hələ ki, aşağıdır. Bu ixtisasların kənd yerlərində cəlbədicisi olması üçün müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsinə, mütəxəssislərin sosial-məişət problemlərinin həllinə ehtiyac vardır. Hazırda Azərbaycan Respublikasının ali məktəblərində 30, orta ixtisas məktəblərində 6, texniki peşə məktəblərində 23 ixtisas üzrə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının istehsalı, emalı, saxlanması və iqtisadiyyatı sahəsində mütəxəssis hazırlanır. Ölkədə kənd təsərrüfatı üzrə baza ali təhsil müəssisəsi olan Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasında mütəxəssis hazırlığı aparılır.

Nəticə

Bütün mövcud çətinliklərin aradan qaldırılması, aqrar sahənin sürətli və müasir tələblərə cavab verə bilən səviyyədə inkişafı, bu sahədə çalışanların sayının artırılması və onların həyat səviyyələrinin inkişafı, kənd təsərrüfatı üçün güclü maddi-texniki bazanın yaradılması ilə bağlı son on ildə müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir. Ölkədə həyata keçirilən iqtisadi siyasət nəticəsində aqrar sahədə nailiyyətlər əldə olunmaqdadır. Lakin bütün bunlara baxmayaraq müasir aqrar sektorun inkişafı və kənd yerlərində məşğulluğun təmini elm, təhsil, infrastruktur sahələrinin bu istiqamətdə daha geniş inkişafını ön plana çəkməkdədir. Belə yanaşma sahə üzrə həm hüquqi-normativ baxımından təkmilləşməni, həm də maddi-texniki baxımdan geniş dəstəyi zəruriləşdirir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə 2011-2015-ci illər üçün Dövlət Proqramı. Bakı, 2011.
2. Cəfərov V. Kənd təsərrüfatında sahibkarlıq məşğulluğun səmərəliliyindən asılıdır. Ekspres. 2012.
3. Həsənov R., İsmayılova G., Əliyeva R. Kənd Təsərrüfatı İlinə Azərbaycan Respublikasında aqroparkların formalaşdırılması mexanizmləri və fermələrin prosesdə iştirakçılığının gücləndirilməsi. İqtisadi və Sosial İnkişaf Mərkəzi. Bakı, 2015.
4. Sərdarov T.Ə. Bazar münasibətləri şəraitində Azərbaycan Respublikasında əhəlinin məşğulluğunun formalaşması. Bakı, Avropa nəşriyyatı, 2009.
5. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin hesabatları. www.stat.gov.az
6. Azərbaycan Respublikasında aqrar sektorun davamlı. UNEC. www.unec.edu.az
7. Kənd təsərrüfatının davamlı inkişafının elmi əsasları. www.science.az

Анар Рза
Раджаб Али оглу Рзаев
Перспективы развития занятости в аграрной сфере
Резюме

Аграрный сектор занимает исключительное место в жизни любого общества. Здесь занятость имеет свои специфические особенности и тесно связаны с землей. Занятость в аграрном секторе складывается в трех секторах-в сельхозорганизациях, в фермерских хозяйствах и в хозяйствах населения. В статье отражены вопросы, связанные с занятостью в аграрной сфере и выдвинуты предложения в этой сфере.

Ключевые слова: аграрный сектор, занятость, земельная реформа, социальная политика, аграрная индустрия, крестьянско-фермерные хозяйства

Anar Rza
Racab Ali Rzayev
Prospects of employment in the agricultural sector
Abstract

The agricultural sector plays an important role in the life of any society. Employment here has its own characteristics and these characteristics closely tied to the land. Employment in farms and households exists in. The article reflected the issues related to employment in the agricultural sector and is being put forward proposals in this area.

Key words: agricultural sector, employment, land reform, social policy, agricultural industry, farm

Elmi redaktor: i.f.d., dos. Y.Məmmədov

Daxil olub: 28.09. 2016.

Çapa qəbul olunub: 03.10.2016.